

УДК 811.161.2'373.46:33

ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО НОРМУВАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Черемська О.С.

Харківський національний економічний університет, м. Харків, Україна

Окреслено основні проблеми та особливості термінологічного нормування на матеріалі економічної термінології.

Ключові слова: *термінологічне нормування, економічні терміни, запозичення, синонімічні варіанти.*

Сучасна економічна термінологія – явище неоднорідне, що зумовлено походженням і розвитком багатьох економічних термінів. У ній паралельно функціонують терміни як національного, так і іншомовного походження. Економічні, політичні та культурні зв'язки між різними країнами є екстралінгвістичними чинниками міжмовних взаємовпливів, наслідком яких стало активне запозичення лексичних одиниць. Засвоєння мовою запозичуваних термінів – складний діяхронічний процес, у якому переплітаються взаємозв'язки й взаємодія, з одного боку, мови, яка запозичує, та мови, що віддає, а з іншого боку – внутрішньосистемні особливості мови-позичальниці. Такі явища можуть спричинювати порушення лексичних норм. У зв'язку з цим *актуальною* є проблема подальшого вноормування економічної термінології.

На сучасному етапі розвитку української наукової мови активне функціонування економічної терміносистеми актуалізує завдання дослідження проблем нормалізації термінологічного фонду економічної сфери спонукає до його подальшого опрацювання.

Мета статті – з'ясувати особливості нормативних процесів сучасного періоду, виокремити основні проблеми термінологічного нормування на матеріалі економічної термінології та накреслити шляхи розв'язання визначених проблем, що спричинюють порушення мовних норм.

Складовими економічної термінології є макроекономічна та мікроекономічна терміносистеми. Мікроекономіка як наука досліджує поведінку індивідуального економічного суб'єкта, у центрі ж уваги макроекономічної теорії перебуває економічна діяльність усього суспільства. Кожна з цих економічних галузей знань послуговується характерними їй термінами. Однак проблеми економічної термінології в цілому пов'язані з особливостями термінологічної семіотичної системи.

Термінології як семіотичній системі властиві певні ознаки: 1) прагнення до одно-однозначної відповідності, тобто моносемії, яке порушується у всіх терміносистемах, що спричинене різними аспектами дослідження того самого поняття або невпорядкованістю термінологічного апарату певної течії, галузі чи теорії через їхню новизну; 2) прагнення до усунення синонімії шляхом конкретизації строгої дескрипції синонімічних пар чи дублетів; 3) відкритість і динамізм системи, що виявляється у процесах термінологізації, ре- і детермінологізації, постійному поповненні системи новими термінами; 4) прозорість внутрішньої форми терміна, що полегшує його сприйняття і збереження у терміносистемі; 5) жорстка конвенційність, що дає змогу застосовувати терміни у певній обмеженій сфері спілкування; 6) стилістична нейтральність [13, с. 618].

З урахуванням цих ознак і має відбуватися термінологічне нормування сьогодні. Однак через ряд причин екстралінгвістичного характеру, як наприклад, перерваність традицій власнемовного термінотворення, тривала відсутність принципів стандартизації, стандартів на українські терміни та ін. нормативні процеси в галузі термінології пов'язані з багатьма проблемами.

За спостереженнями науковців, однією з таких проблем став термінологічний вибух в Україні, викликаний державним статусом української мови та економічними потребами, що зумовило значною мірою «некеровану ланцюгову реакцію творення слівників». Ця ситуація спричинила такі явища, як калькування російських термінів, з одного боку, та «реставрацію давно забутих діалектизмів, okazіоналізмів, штучних витворів» – з іншого. За такої ситуації у справі термінотворення, як вважає Т. Кияк, важливо зважати на традицію, орієнтовану на повноцінну комунікацію, взаєморозуміння між фахівцями як однієї країни, так і на міжнародному рівні [15, с. 3].

Проблеми сучасного українського термінотвору і терміновжитку, на думку В. Пілецького, зумовлені впливом двох чинників – глобалізацією сучасної науки і пов'язаним з нею впливом іншомовної лексики, а також із термінною спадщиною 30-80-х років ХХ століття, коли основною засадою українського термінотвору була така: із двох чи більше назв вибирати найближчу до російської. Нерідко таке найменування суперечило духові української мови і не відбивало системних взаємозв'язків українських назв спеціальних понять [11, с. 429]. Мовознавець виокремлює важливі проблеми сучасного термінознавства: співвідношення термінів власне українських та позичених; місце синонімів у терміносистемі; словотворчі проблеми українського термінознавства; проблеми вимови і написання термінів [9, с. 116-118], а також виділяє типи назв, навколо яких відбуваються сучасні термінологічні дискусії: 1. Назви процесових понять. 1.1 Назви предметних дій. 1.2 Віддієслівні прикметники. 2. Терміни-інтернаціоналізми. 3. Росіянізми. Англіцизми [11, с. 429-436].

Дослідниця науково-технічної термінології Г. Наконечна, підводячи підсумки термінологічної роботи останніх років, окреслює такі самі термінологічні проблеми: проблема спадщини, проблема запозичень, проблема перекладу термінів, словотворча проблема, правописна проблема, проблема транслітерації, проблема

синонімії, проблема культури наукової мови. Завдання українських термінологів убачає не в укладенні єдиної, незмінної для всіх часів національної термінології, а в досягненні її стабільності й функціональної оперативності в певних (якомога ширших) часових межах. У зв'язку з цим важливо виробити генеральні підходи (саме підходи, а не терміносистеми) до називання наукових понять [6, с. 130-144]. Серед важливих завдань українських термінознавців-лінгвістів – з'ясування місця чинних і новостворених назв спеціальних понять у лексичній підсистемі української літературної мови, з одного боку, і вивчення умов функціонування термінів у науковому тексті, з другого [10, с. 115].

Унормування термінів – динамічний процес, характерний усім терміносистемам. Унормування терміносистем української мови безпосередньо залежить від вирішення низки проблем: порушення лексичної загальнолітературної норми, неточне лексичне позначення наукових понять, уживання слів, не властивих українській мові, наявність термінологічної полісемії, омонімії, синонімії, словотвірних варіантів тощо [12, с. 23].

Усі ці проблеми термінологічного нормування повною мірою властиві економічній сфері. В економічних словниках кінця ХХ – початку ХХІ століття [2; 16; 17] можемо спостерігати часті впливи російськомовного посередництва: *договор рамочний* – *договір рамковий*, *долевая собственность* – *часткова власність*, *развивающий маркетинг* – *розвиваючий маркетинг*, *падающий спрос* – *падаючий попит*, *оценка кредитоспособности товара* – *оцінка кредитоспроможності товару*, *оценка подрядчика* – *оцінка підрядника*, *доминирующее положение* – *домінуюче становище*, *оптовая и торговая надбавка* – *оптова та торговельна надбавка*, *исключительная лицензия* – *виключна ліцензія*, *невключная лицензия*, *базисная цена* – *базисна ціна* (*базисні умови постачання*, але *базовий прибуток*), *баланс долгосрочных вложений* – *баланс довгострокових вкладень*, *оборот денежный* – *оборот грошовий*, *разработка плана сверху вниз* – *розробка плану зверху вниз* та ін.

Як бачимо, на лексичному рівні порушення норм найчастіше спричинені уживанням російськомовних запозичень і кальок, наприклад: *оборотні активи* замість *обігові*; *внутриторговый баланс* замість *внутрішньоторговельний*; *денежные средства* – *грошові кошти*, замість *кошти*; *поставка товаров*, *умови поставки базові* замість *постава*, *постачання*; *в розстрочку* замість *на виплат*; *виручка* замість *виторг*; *недоїмка страховых платежей* замість *недоплата*; *надбавка за розстрочку*, *надбавка ризикова* замість *надвишок*; *вексельна мітка* замість *вексельна позначка*; *чистый приплив капитала* замість *надходження*, *торговля посылочная* – *торгівля посилочна* замість *посилкова*.

Характерною рисою сучасного періоду, що свідчить про незавершеність нормалізації економічної терміносистеми, є наявність синонімічних варіантів багатьох термінів. У двомовних російсько-українських словниках можемо спостерігати часті явища синонімії: *векселедержатель* – *утримувач векселя*, *одержувач векселя*; *безвозмездный* – *безплатний*, *безкоштовний*; *бессрочный* – *безстроковий*, *безтерміновий*; *должностной* – *посадовий*, *службовий*; *самоокупаемость* –

самооплатність, самоокупність; способность – здатність, спроможність (купівельна); экономно – оціадливо, економно; убыль – збиток, втрата; укрупнение – збільшення, укрупнення, ущільнення; оборотные средства – оборотні кошти, обігові кошти.

Відкритість і незбалансованість термінологічної системи, міжмовна взаємодія, неоднозначність способів вираження лексичного і граматичного значення спричинюють, окрім синонімії, різні явища варіантності, зокрема, фонетичні: *неустойка – неустойка, неустійка, невстійка, недодержка, недотримка, штраф, безпека*; акцентуаційні: *маркетинг – маркетинг, маркетинг*; морфологічні: *тезис – тезис, теза*; словотвірні: *кредитор – кредитор, позикодавець, позичкодавець* та ін.

Особливо частим є вживання словотвірних варіантів: *единоличный – одноособовий, односібний; казна – скарбниця, скарбівниця; излишки – лишок, надлишок; ссуда – позичка, позика; прием – приймання, прийняття (товару, вкладів) та ін.* Такі явища можна пояснити тим, що унормування терміносистем на словотвірному рівні пов'язане також зі словотвірною варіантністю (*без прибільшень – без перебільшень, категоріальний – категорійний, благодійний – благотворний, завідующий – завідувач, бальна система – балова система, банк довгострокових вкладів – вкладень, зовнішньоторговий обіг – зовнішньоторговельний*). Варіантні словотвірні засоби, як зауважує К. Г. Городенська, – взаємозамінні, семантично й функціонально тотожні афікси, пов'язані паритетними, а не конкурентними зв'язками. Це зумовлює їх взаємодію, унаслідок якої один з них закріплюється як нормативний, а інші виходять з ужитку або використовуються лише в певному стилі [1, с. 3].

Однак берегти українське мовне докільля сьогодні, як зауважують мовознавці, означає не тільки шукати способів і засобів уникати російськомовних термінів. Великомасштабні глобалізаційні процеси висунули на перше місце у світовій комунікації мову англійську, яка не тільки не збагачує словник українського науковця, але й витісняє з нього питомі слова й вирази [11, с. 436].

На початку XXI століття українська термінологічна система перебуває в стані активних змін, спричинених взаємодією різномовних термінологічних систем, що супроводжується термінологічними запозиченнями з європейських мов і, зокрема, з англійської. Найчисленнішими серед англіцизмів виявилися назви економічної, фінансової і комп'ютерної сфер (приблизно 32%). Як зазначено в сучасних дослідженнях інноваційних процесів у мові науково-технічної комунікації (Г. Онуфрієнко, Т. Папенко, О. Симоненко, Д. Шапран, О. Шарапов та ін.), за цих неминучих процесів іншомовного запозичення суспільство, однак, завжди прагне зберегти унікальність нації на мовному рівні. Це насамперед проявляється в активному творенні неологізмів переважно як похідних від запозичень на питомому ґрунті, наприклад: *квотування, дилерський, офшорний, ф'ючерсний, тендерний, детінізація внутрішній аудит, дрібний бартер* та ін., які легко входять у лексико-граматичні паридигми рідної мови і зберігають цілісність та адекватність мовної системи [8, с. 195-196].

Українські термінологи (С. Денисенко, О. Лисенко, Т. Кияк, І. Кочан, Т. Панько, С. Симоненко та ін.) розглядають запозичення в термінології як природний процес, властивий усім мовам. Він зумовлений зокрема й прагненням українських науковців увійти в європейську мовну спільноту, мати єдиний термінологічний фонд.

Однак незважаючи на те, що українська мова частково асимілює чужі слова, велика кількість англіцизмів створює загрозу для зрозумілості національної терміносистеми і часто негативно впливає на якість засвоєння термінів у навчальному процесі. Зловживанням іншомовних термінів за наявності українських, наприклад: *бартер*, *еквайр*, *еквайринг*, *тендер*, *ремітент*, *евальвація* та ін. Зважаючи на те, що запозичення в термінології є об'єктивний і неминучий фактор її еволюції, варто пам'ятати, що вони доцільні тільки в тому випадку, коли відповідають життєвим потребам і не порушують національної специфіки терміносистеми [9, с. 6].

За таких умов головним завданням сучасного термінологічного процесу є розроблення методик виокремлення ненормативних одиниць і відбору відповідного варіанта терміна з-поміж синонімічних рядів задля уникнення термінологічної дублетності, зокрема формулювання принципів стандартизації та вноормування українського термінологічного корпусу запозичень-англіцизмів.

Характеризуючи терміни за критерієм унормованості – неунормованості, до неунормованої економічної термінології зараховують: професіоналізми (*неустойка*, *“гарячі гроші”*, *неліквід*), професійні жаргонізми (*“бики”*, *“ведмеді”* – біржові гравці), терміноїди, тобто не усталені в мові мікроекономічні терміни-неологізми (*зв'язка*, *випрядки*, *екстерналії*); до унормованих – усталені одиниці наукової або галузевої терміносистеми, які відповідають літературним нормам мови та введені до словників і довідників.

Найважливішим критерієм відбору термінологічної одиниці з-поміж синонімічних варіантів є однозначність терміна у межах однієї терміносистеми, важливими також є такі критерії, як відсутність експресії, стислість, системність, повнота вираження, дериваційна спроможність, мовна коректність [7].

Дослідниця економічної термінології української мови Т. Панько стверджує, що в період становлення термінологічних систем важливо, щоб запозичення їх не заповнили, щоб не втрапилася розумна рівновага власного і запозиченого [8, с. 9]. Потрібне з'ясування специфіки формування структури кожної термінологічної системи, вивчення історії вироблення міжнародних і власних критеріїв у підході до стандартизації термінів... *термін виробляється і виходить на стандарт у результаті частоти його вживання в певній фаховій сфері*. Спрацьовує зручність термінологічної моделі і його словотворча (термінотворча) гнучкість. Не спускаються зверху і критерії підходу до вироблення термінологічних стандартів, їх запровадження – логічне завершення формування термінологічних систем [9, с. 10].

Висновки. Основними напрямками роботи лінгвістів у сфері унормування та уніфікації термінів, які повинні сприяти їх удосконаленню, Т. Михайленко вважає такі: 1) дослідження реального вживання термінознавчих термінів у текстах різних

авторів, представників різних термінологічних шкіл; 2) виділення й опис цього термінологічного масиву; 3) виділення термінів-дискрипторів, тобто одиниць, які найточніше передають значення термінологічного поняття, із дублетних (синонімічних) рядів; 4) публікування термінів-дискрипторів у вигляді списків або додатків до термінологічних праць, а в майбутньому – видання словника термінознавчих термінів, зокрема й багатомовного [5, с. 128]. Ці завдання вважаємо актуальними й для інших термінологічних систем.

Список літератури

1. Городенська К. Словотвірна варіантність і процеси унормування сучасної української термінології / К. Городенська // Українська термінологія і сучасність: [зб. наук. праць]. – К., 2003. – Вип. V. – С. 3-6.
2. Гриньова В. М. Тлумачний словник економічних термінів: Навчальний посібник / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 184 с.
3. Кириленко В. Стандартизація термінології: визначення проблем у термінології та їх розв'язок / В. Кириленко // Українська наукова термінологія. [зб. матеріалів науково-практич. конференції «Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу»]. – К.: Вид. Наук. думка, 2009. – С. 51-56.
4. Кочан І. Українське термінознавство на сучасному етапі / І. Кочан // Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність: [матеріали засідань Мовознавчої комісії і Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996-1997 років]. – Львів: Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Львові. Філологічна секція. – Том 9. – С. 101-108.
5. Михайленко Т. Про метамову термінознавства / Т. Михайленко // Мовознавчі студії [матеріали конференцій]. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Філологічна секція. – Том 13. – 2002. – С.119-129.
6. Наконечна Г. Декілька підсумків термінологічної роботи останніх років / Г. Наконечна // Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність: [матеріали засідань Мовознавчої комісії і Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996-1997 років]. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Філологічна секція. – Том 9.– с. 136-144.
7. Олійник А. Д. Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: автореферат дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / А. Д. Олійник; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
8. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: [навч. пос.] / Г.С. Онуфрієнко.– К. : «Центр навчальної літератури», 2006.– 312 с.
9. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
10. Панько Т. Теоретичні засади українського термінотворення / Т. Панько // Науково-технічне слово: Бюлетень Видавничо-термінологічної комісії Львівського політехнічного інституту. – 1992. – № 1. – С. 5-10.
11. Пілецький В. Деякі лінгвістичні проблеми українського термінознавства / В. Пілецький // Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність: [матеріали засідань Мовознавчої комісії і Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996-1997 років]. – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Філологічна секція. – Том 9. – С. 115-119.
12. Пілецький В. Сучасний український термін (проблема збереження національномовної самобутності) / В. Пілецький // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 428-438.
13. Симоненко Л. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології / Л. Симоненко // Українська термінологія і сучасність: [зб. наук. праць]. – К., 2007. – Вип. VII. – С. 21-25.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К, 2006. – 716 с.
15. Селігей О. П. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми / О. П. Селігей // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С.48-61.

16. Українсько-російсько-англійсько-німецький тлумачний та перекладний словник термінів ринкової економіки / [під ред Т. Р. Кияка]. – К.: Обереги, 2003. – 2-е вид. – 621 с.
17. Українсько-російський економічний тлумачний словник / [авт.-упор. В. М. Копоруліна]. – Х.: Факт, 2005. – 400 с.

Черемская О.С. Проблемы терминологической нормализации в экономической сфере на современном этапе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 2. – С.473-479.

Рассматриваются основные проблемы и особенности терминологической нормализации на материале экономической терминологии.

Ключевые слова: терминологическая нормализация, экономические термины, заимствования, синонимические варианты.

Cheremskaya O.S. Problems of terminologic standardization in the economic sphere today // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatio». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 2. – P.473-479.

In the article the main problems and specific features of terminologic standardization in the economic sphere is presented.

Key words: terminologic standardization, economic terminology, loanwords, sinonimic variants.

Поступила до редакції 06.04.2011 р.